

Goldziher Ignác levelei Löw Immánuelhez

Goldziher halálának negyedszázados fordulójára

Irta: SCHEIBER SÁNDOR

1921 november 21-én hunyta le örökre szemét Goldziher Ignác, a modern iszlám-tudomány egyik megalapítója, 1922 május 24-én a Szovjet Akadémia Goldziher emlékülésén V. V. Bariold, orosz tudós, azt mondotta, hogy Oroszországban az iszlám-kutatás akkor lezárult korát „Goldziher-kor“-nak nevezik. A keleti tudományok egyetemes gyászának a pályatársak közül talán legmelegebben Löw Immánuel adott kifejezést, amidőn a hollóutcai „elhagyott hajlék“-ban a gyász heteiben, Goldziher megünnepeltje előtt, felolvasta a 23. Zsoltáron — Goldziher legkedvesebb Zsoltáron — felépült, nemesveteráni emlékbeszédét, amelyből „a félszázados meghitt barátság sajgó keserve“ szól felénk. Ebben az emlékbeszédben Löw is így nyilatkozik: „A keleti tudományt a tizenkilencedik századon át napjainkig négy embefföltő során egy-egy föltétlen tekintélyű kitűnőség képviselte: Silvestre de Sacy Párisban, utána tanítványa Fleischer Lipcsében és ez utóbbit felváltva tanítványai: korábban Nöldeke Tivadar Strassburgban s később Goldziher Ignác Budapesten“ (Száz beszéd. Szeged, 1923. 307—308.) Löw részéről ennek a félszázados barátságának nem ez volt egyetlen írásos bizonyítéka. Már 1881. XI. 8-án ismerteti a Szegedi Napló-ban Zs. P. (Zsidó Pap) névjegyzéssel Goldziher Az iszlám c. művét, az Egyenlőség-ben pedig dékánasága (1917. 23. szám) és halála (1921. 46. szám) alkalmából méltatja. Goldziher viszonyos, bensőséges baráti érzéseiről legjobban levelei tanuskodhatnak, amelyeknek egy részét — Szegeden tartózkodásomkor — megtaláltam a Löw-könyvtár hatalmas halmaj között. (A könyvtár nemrég került vissza a Somogyi-könyvtárból a szegedi hírközléshez s így még nincs felállítva). Dr. Frénel Jenő főrabbi és dr. Löw Lipót előzékenységének köszönhetem, hogy átkutathattam a könyvtárt és foglalkozhattam a levelekkel is. 41 levél, illetve lap került ezeitől elő az 1881—1920. évekből. Az alábbiakban szemelvényeket mutatunk be, amelyek bevilágitanak Goldziher leplezetlen lelkebe és feltárják örömeit és fájdalmait, terveit és készülődéseit.

I. 1881. XI. 10. Egy megírástó bibliai irodalomtörténetről. „Szégyen gyalázat, hogy nem létezik magyar nyelven egy becsületos bibliai irodalomtörténet (resp. bibliai leagoge), még

pedig zsidó körből eredő. Mi ezzel tartozunk a majdan tán megalakuló: zsidó magyar egyháznak. Ön volna az arra való ember. Ilyen könyvet, a mai tudomány színvonalán állót, meg kell csinálni egy magyar zsidó teológusnak. En egy ízben már belefogtam, de nem jutottam tovább egy essay-nél, melyben a bibliai tudomány mai állását (Wellhausen) érthető előadásban szövegfordítások kíséretében ecseletem. Ezt két évvel ezelőtt csináltam, de kéziratomat elraktam és nem tudom, hová tévedt. — Kötelességemnek tartom e minden tekintetben érdemes feladatra figyelmeztetni Önt és rábeszélni, hogy oldaná meg. Sokkal többet ér ez, mint aféle szédelőgés „zsidó-magyar irodalmi (reklám) társulatok“, melyeket most a mi szentjeink itt Budapestten tervezgetnek. — A magyar nemzet és irodalom irányában vannak feladataink és tartozásaink. Csak e feladatok tudatával határoztam magamat én is arra, hogy kérdéseket, melyek itt senkít sem érdekelnek, magyar nyelven tárgyaljak 10 év óta. A bibliai tudománynak az az előnye van, hogy bizony itt mégis rengeteg sok embert érdekel, a nem érdeklődők figyelmét pedig reá nézve vajmi könnyű felköltetni.“

II. 1887. XI. 17. Küzdelmek és csalódások. A zsidó vallás fejlődéséről c. hat felolvasásáról, amelyet a zsidó egyetem ifjaknak tartott a Pesti Izr. Hírközlés Székházában 1887—1888-ban. Őt megjelent a MZsSz. V. 1888. évfolyamában, mind a hat a N. Zs. Könyvtár 2. és 7. számaként.

„Felolvasásaimtól ne várjanak sokat. Csak kötelességereiből vettem magamat alá a feladathat, melyet Isten segédelmével jövő szombaton este kezdek meg, s melyből máris sok keserűségem van. Van itt egy céh, amely azt híreszteli, hogy én az ilyen dolgokra nem vagyok hivatva; ugyanazon céh, mely nemsokára a zsidó templomok s iskolák kapui fölé ezt a felírást fogja alkalmazni: „Az igazságnak tilos a bemenet“. Ezek az én ellenségeim; én ugyan nem törődöm az ő ellenszenvükkel, mely úgy gondolom, becsületemre válik. De... a hiu küzdelem, melyben teljesen egyedül állok magamban,

oly annyira eltompit azon remények irányában, melyeket ifjkoromban magyar zsinagógánk fellendüléséhez fűztem, hogy már esakugyan okosabban cselekedném, ha végleg odaajándékoznam szellememet muhamedánjaimnak, hiktől eddigelé csupa örömmöm s satísfactióm tellett. Ugy gondolom, szégyenletes dolog és ez Önnek is szót, kedves Barátom, hogy itt Magyarországon, ahol a fiatal zsidó papi generációban anyai tehetség s zsidó tudomány van felhalmozva, nem akad 4—5 ember, aki az én törekvéseimnek akár csak irodalmi támasza volna. Hát ezek a törekvések nem-e a zsidó vallás felélesztésére irányulnak? nem-e a hazugság s romlás felforgatását célozzák? Hát ez oly veszedelmes, oly kártékony törekvés? Ujat, hallatlant mondok-e? Nem dolgozott-e éreztük a 30-as és 40-es évek német zsidó papsága? Ninesen-e egyházatyánk Geigerben? És a mi országunkban hiába éltek, dolgoztak és szenvedtek Chorinok, Löwök? Hogy a fonalat elejtették, nem tudom, hogyan fogja a magyar zsidóság historicus elnevezni. Ha igazságos ítéletben fog e helyzet részesülni, akkor nem fognak enyhébb szót találni rá, mint e szót, hogy: perfidia.“ Még két évtized után is bántja a reá való emlékezés: „Amerikából folyton nógatnak, hogy jöjjelek oda, egy zsidó előadási ciklust tartani; de eddig semmi határozott feleletet nem adtam és csupa Bedenkzeit-tal csitítom őket. De úgy látszik, túl a nagy vizen kíváncsiabbak a Tórára, mint a kedves hazában. Elevenen emlékszem arra a szégyenletes magaviseletre, melyet a 80-as évek derekán az itt uralkodó zsidó körök tanúsítottak, midőn, már nem is tudom kiknek a rábeszélésére, ily előadási ciklusra költöttem kevés szabad időmet. Ezen előadásokért a Muh. Studien I. köteté egy évvel később jelent meg, mint ahogy kellett volna“ (1905. II. 8.).

III. 1905. X. „Rossz zsidó titkár.“ (Goldziher 1905-ig a P. I. II. titkára volt.)

„Az utóbbi időben 3 könyv jelent meg az iszlámról, egy angol, egy olasz és egy hollandus. Mindegyiknek szerzője azt

mondja olvasóinak, hogy én egyengettem meg az utját. Hát ezt nem dicsekvésből írom, hanem azért, hogy ne ijedjél meg, ha azt hallod rólam, mily rossz zsidó titkár vagyok.“

IV. 1914. III. 15. A „Hagyomány és dogma“-ról. (Beszéde 1913. X. 3-án — Ros Hessána II. napján — a stockholmi zsinagógában. Megjelent svéd, német, angol és magyar nyelven).

„Nagyon örülök, hogy ez a chakira (kutatás) — mint látom — tetszésedet bírja. Nem hinnéd, mily rövid idő alatt és mily körülmények közt vetetem papírra Upsalában. A „Múlt és Jövő“ egy magyar (de nagyon-nagyon gyöngy) fordítását adja. Nem tudom, kinek? Ha ráérnék, megírnám a folytatását, mert még nem adtam feleletet arra a kérdésre: hogy melyek a zsidóság igazán élő hagyományai? Az erre való felelet az egyedül méltó tárgya volna egy régóta elszenderedett tudományos disciplinának, ugyanis „a zsidó teológiának“. Nemde?“

V. 1917. VI. 17. A dékánaságról.

„Tegnap, úgy látszik, a szerkesztőtől vettem az Egyenlőség egy számát, melyben szíveskedtél rólam szeretettel megemlékezni. Köszönöm tulzó jóakarodat, ambár nem titkolhatom, hogy e dolgok nem jól esnek nekem. Mintha leforráznának. Nem egy oka van ennek. Hát még az a melléd biggyesztett helytelen biographia, melyet nem tudom, honnan szedtek. Egy csupán zsidó szempontból rólam szóló életrajz különben nagyon érdekes és talán tanulságos is volna. De erre nincsen szükség. Nem is volna épületes. Különben nem én vagyok az első budapesti zsidó dékán. Most harmadéve Alexandert választották e tisztségre. Maga a dolog, mely elől lehetetlen volt kitérnem, bármennyire óhajtottam is lerázni magamról, nem éppen kívánatos epizódja alkonyodó életemnek. Annylt jelent, hogy 1917 szept.-től 1918 szeptemberig tudományos munkaközlésem megint csak az éjjelekre fog szorítkozhatni, amint ezt 30 éven át kipróbáltam. De azóta vagy tizenhét évvel megöregedtem.“

Azóta Löw Immánuel is megtért az öröklét honába halhatatlan barátja mellé. Világok felfordultán, Goldziher halála történelmi fordulóján, kegyeletes emlékezésünk száll a két szellemóriás megdöbölt alakja felé. A zsidóságért való szüntelen gondjainkból merítsünk ösztönzést mi is: nagy feladatokra rendelt kicsiny utódaik.